

Облога Буші (стисло)

Михайло Старицький

I

Осінь 1654 року. Розпал національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького. Найкраще польське військо під керівництвом Лянцкоронського й Потоцького стоїть недалеко від Буші. Воевода Чарнецький керує всіма полками, щоб здобути свою спадщину — "Орлине гніздо".

Люди зібралися в церкві, щоб помолитись за мир. У церкві знаходиться вся козацька старшина, серед якої Михайло Завісний — "високий, широкоплечий сотник із сивими довгими вусами та шрамом на лівому виску. Чоловік схожий на могутнього дуба". Недалеко від нього стоїть дочка Оріся — вродлива дівчина, з шляхетними й елегантними рисами обличчя. Поруч з нею Катря — найкраща подруга. Отець Василь закликає козаків боротися з ворогами, захищати рідну землю та православну віру.

Люди обходять навколо церкви. З отця Василя вітер зриває скуфійку, а у хорунжого з рук ледве не виринає хоругви. Всі передчувають біду.

Сотник Завісний повідомляє всім, що отримав від полковника Богуна наказ, щоб козаки якнайдовше затримали ворогів. Це дасть можливість Богуну дочекатися підкріплення у Барі. Завісний розповідає свій план боротьби з ляхами і місця розташування козацьких сил. На тому всі й домовляються.

II

Описуються кімнати Орісі й Катрі. Оріся зважується розповісти подрузі про свого коханого Антося Корецького. Корецький — поляк, його родину вбили. Завісний забрав його малим до себе на виховання. Вже дорослим Антось зрадив сім'ю та поїхав служити в Польщу.

Надворі скаженіє буря. Орісі сниться сон про свою щасливу родину. Також дівчина згадує, як поляки підпалили її будинок разом з матір'ю та поцілунок з Антосем.

Надворі дівчата чують гуркіт і розуміють, що наступ починається.

III

У польським Обозі бенкет. Всі розважаються перед походом. Гетьман Потоцький теж відпочиває там. "На ньому довгі чоботи із золотими острогами, кунтуш з венеційського оксамиту та соболевий шлик. Проте і криклива пишнота, і вираз обличчя, і безсоромні очі, і млява, знесилена постава — скоріше нагадують фігуру змученої повії, ніж мужнього керівника Речі Посполитої".

Біля коронного гетьмана сидить Лянцкоронський. На чоловіку, навпаки, звичайний бойовий одяг. Його обличчя викликає повагу, а сині, великі очі світяться розумом.

Далі сидить воевода Чарнецький, "на весь округ — пекло і жах; від його мусанжевого, загартованого у боях обличчя віє зимовим холодом, з горбинкою ніс схожий на дзьоб хижого птаха; лютість і сваволя видніються його у зеленуватих очах".

Шляхтичі розмовляють про швидке здобуття міста та полон українців, яких

вважають "підлими схизматками". На захист жіноцтва стає шляхтич Антось. Він розповідає, що виховувався в українській родині, де його навчили лише правди, добра і честі. Його слова гнівають Потоцького. Король наказує шляхті наглядати над хлопцем, бо він має неправильний світогляд і становить загрозу Речі Посполитій. Також Потоцький наказує усіма силами вдарити на Бушу, розграбувати її, жодної людини не випустити живою, а особливо гарних жінок.

IV

Козаки з бойовим духом готуються до оборони: сиплють лантухи, копають окопи, переносять різне військове знаряддя. Надворі жахлива погода: лютий вітер, холодний дощ, а то й ожеледь, проте козаки не зважають на це і в одних сорочках лаштують техніку. Сотник Завісний дає кожному розпорядження. Також він зауважує, щоб козаки марно не витрачали набої, а "мірились добре, аби кожна куля козака несла смерть", адже ворогів надзвичайно багато.

Тим часом наступає ворожий табір: поляки, татари, німці. Козаки вдаряють у гармати, коли вороги дістаються вузької стежки. Багато ворогів помирає. Навколо замку є велике провалля, і налякані воїни падають в нього. Наступ противників продовжується: вони з великою люттю біжать вперед і майже дістаються козаків, але ожеледиця на валах їм перешкоджає. У цей час у замку йде церковна служба.

V

Король Потоцький очікує швидкої перемоги. Він впевнений, що козаки не в змозі дати відсіч його найкращому війську. Він не дає наказу підготувати підмогу у разі поразки. Проте козаки швидко долають ворогів. Злості Потоцького не має меж, він починає звинувачувати Лянцкоронського і наказує будь-якою ціною добути замок. Лянцкоронський доручає Антосю Корецькому зробити розвідку по інший бік греблі і з'ясувати, чи не можна ще звідти вдарити на замок. Їдучи на коні Антон думає про українців. Він розуміє: Польща розквітне лише тоді, коли перестане чіпати волю, віру, звичаї українців, адже лише вони можуть захистити поляків від набігів татар. Перед очима хлопця з'являється картина дитинства та сцена прощання зі своєю милою.

Він згадує один бенкет у палаці. До нього підходить панянка і запитує чи має лицар дівчину та як її звуть. Антон відповідає, що має кохану, але не називає її ім'я. Панна кричить: "Хлопка!" і зникає. Юнак відчуває, що бенкет нудний і неприємний йому.

Він був би радий повернутися до козаків і Орісі, якби не шляхетський повин. Він знає, що не можна зрадити Вітчизну, але і не розуміє сенс цієї війни.

VI

У замку знаходяться жінки та діти. Вони всіляко допомагають козакам. Вороги починають установлювати на греблю гармати та зносити різні боєприпаси. Вони знають, що лише так можуть перемогти. Козаки теж мають гармати, але не такі потужні, як польські. Ворожі ядра все частіше б'ють, руйнуючи все на своєму шляху.

VII

Сорок козаків під проводом Вернидуба ховаються в льосі під греблею. Вони спостерігають за зброєю ворогів та чекають слушного моменту. За наказом Вернидуба

козаки починають вбивати ворожих гармашів, а гармати скидати у воду. Козацький лідер наказує пливти через став до окопів, помістивши між Дарами плавців і поранених, а сам застається з одинадцятьма чоловіками, щоб зупинити наступ ворогів. Чоловіки на деякий час затримують ворожі сили, проте всі помирають. Плавці вже досягають свого берега і радісно вітаються зі своїми братами.

VIII

Старий козак, Катря та Оріся спостерігають за всім із замку. Раптом Оріся бачить лицаря біля вежі. Катря впізнає Антося Корецького.

У цей час Чарнецький наказує розкидати греблю, випустити всю воду, щоб військо дісталось до козаків суходолом.

У замку йде підготовка до наступного бою. Всі знають, що вороги на цьому не зупиняться. Оріся йде до священика Василя, щоб рішуче поговорити та вислухати останніх порад. Отець розповідає, що під церквою викопаний глибокий льох, і в нього є чотири хідники до кожної башти. У цьому льосі заховані порох та великі боєприпаси полковника Богуна.

IX

У козаків кипить робота: підсипають вали, лагодять вози, перев'язують рани. Закінчивши справи, всі лягають спати, окрім Завісного. Сотник думає про майбутнє своєї доньки. Він знає, що ніхто не виживе, проте боїться, щоб Оріся не потрапила до рук ворогам. Навіть думає її вбити, адже ляхи насміються над нею. Проте він переконаний, що Оріся "не віддасться в руки живою", до останнього боротиметься і стане в пригоді Україні. Вночі Завісний чує звук води і розуміє ворожий план спустити воду зі ставу, але сотник знає: вже нічого не можна зробити, козакам не діждатися підмоги.

Зранку вороги наступають і влучно б'ють з гармат. Козацькі ж гармати вже знищені, а вали розтриті. Татари намагаються пройти через став, але не можуть: тонуть коні. Поляки та німці біжать вперед, вилазять на вежі. Козаки стріляють у них з рушниць і б'ються врукопаш. Помирає багато і оборонців, і ворогів. Хорунжий бере з собою п'ятдесят козаків і, обійшовши став, нападає та знищує ворогів.

Козаки розуміють, що через декілька годин вони втратять замок, тому дають обіцянку в разі неминучої смерті вбити один одного, щоб не дати ворогу познущатися з козацького тіла.

X

Оріся разом з Катрею йдуть до льоху, де знаходять великі бочки з порохом. Дівчата починають копати рови до кожного крайнього льоху і від тяжкої праці засинають на місці. Прокинувшись, дівчата вилізають з льоху і помічають козаків, що б'ються з ворогами. Катря бачить смерть свого коханого. Дівчата запрягаються будь-якою ціною помститись.

До башти під'їжджає якийсь шляхтич з двома вершниками. Оріся впізнає свого друга й коханця Корецького. Вона наказує стріляти, але набій пролітає повз них. Один з вершників пускає у вежу стрілу з папірцем. У листі йдеться про пана

Лянцкоронського, який хоче дарувати життя оборонцям "Орлиного гнізда" і радить залишити замок; взамін поляки видадуть їм прохідні Речі Посполитої. Коли ж люди відмовляться, поляки всіх вб'ють і знищать замок. Внизу листа, є припис, написаний особисто до Орісі від Корецького. Шляхтич пише, що чекатиме перед башнею до тих пір, поки дівчина не виставить білої короги та не впустить його в замок поговорити.

Оріся скликає громаду, щоб разом все вирішити.

XI

Рада приймає рішення ні в якому разі не здаватись, зброю не віддавати і померти, захищаючи до останнього віру та Україну. Оріся вагається впускати Антосю до брами, адже вважає його зрадником. Проте любов змушує вислухати хлопця. Корецький розповідає, що спочатку Чарнецький підтримав його погляди і вимагав прийти до влади, щоб переконати шляхту зректися війни з українцями. Але все виявилось брехнею, і Антон жалкує за втраченим коханням. Хлопець готовий на все заради дівчини. Оріся вірить Антосю і дає ключ від льоху, щоб "ніколи не розлучитись". Вона наказує чекати на неї. Як тільки пролунає третій вибух — це знак, що вона йде до нього.

XII

Лянцкоронський, отримавши звістку, що козаки відмовились від його пропозиції, доручає закінчити облогу замку Чарнецькому. Уночі воєвода звозить до пригорода гармати, і татари оточують місто.

Козаки відбиваються завзято, але сили нерівні, починається різанина.

Оборонці люто вбивають ворогів, проте довго триматись не можуть. Тоді козаки починають рубати один одного, щоб не датися живими ворогам. Оріся стріляє в батька, бо його тримають татари. Сама ж дівчина спускається вниз, де на неї чекає Катря.

Люди, які залишились у замку, закривають у церкві двері. Панотець Василь роздає всім по свічці та починає правити заупокійну панахиду за всіх присутніх...

Вороги не наважуються лізти до замку. Вони бояться відваги "схизматського бидла". Якись воїни повідомляють, що всередині пусто.

Оріся з Антосем сидять у льосі. Вони зізнаються один одному у коханні. Почувши команду, вони кидають факел у бочку з порохом.

"Орлине гніздо" злітає з ворогами в повітря. "Але не чути вже ні гуркоту, ні тріскоту руїни цим душам, що покохалися так щиро. Полинули вони в осяяну довічним сяєвом далину, де нема ні сліз, ні тяжкої журби, ні злоби, де панує лише одна свята любов...".